

Een tweestrijd

Kan personalisering leiden tot een toename of afname van
politiek vertrouwen?

Bachelorscriptie Mireille Treffers

Universiteit Leiden

Instituut Politieke Wetenschap

Begeleider: Marijn Nagzaam

Leiden, 17-06-2019

8400 Woorden



**Universiteit
Leiden**

Inhoud

Samenvatting.....	4
1. Inleiding.....	5
2. Theoretisch kader.....	7
2.1 Personalisering van de politiek.....	7
2.2 Politiek vertrouwen.....	10
2.3 Personalisering in relatie tot politiek vertrouwen	11
3. Methodologie.....	16
3.1 Procedure en onderzoeksopzet.....	16
3.2 Deelnemers.....	18
3.3 Controlevariabelen.....	19
4. Resultaten.....	20
4.1 De verandering van politiek vertrouwen per stelling en de verklaringen hiervoor.....	20
4.2 De verandering van politiek vertrouwen ten opzichte van het huidige politiek vertrouwen.....	27
5. Conclusie en reflectie.....	28
Literatuurlijst.....	31
Bijlagen.....	34
Bijlage I.....	34
Bijlage II.....	36
Bijlage III.....	37
Bijlage IV.....	39

Samenvatting

Verschillende politicologen hebben verondersteld dat de resultaten uit hun onderzoek naar personalisering implicaties zouden hebben voor het politiek vertrouwen van het electoraat. Deze implicaties zijn voornamelijk aannames, omdat zij niet gebaseerd zijn op onderzoeken die de relatie tussen personalisering en politiek vertrouwen direct hebben onderzocht. Dit onderzoek onderzocht deze relatie daarom aan de hand van de vraag: “Heeft personalisering invloed op het politiek vertrouwen van het electoraat?”. Uit de resultaten blijkt dat er sprake zou kunnen zijn van beperkte samenhang tussen personalisering en politiek vertrouwen, en dat deze samenhang per vorm van personalisering zou kunnen verschillen. Sommige vormen leiden bijvoorbeeld voornamelijk tot een toename van politiek vertrouwen, terwijl andere vormen voornamelijk geen verschil maken of een afname teweegbrengen. Ook zou er een licht verschil kunnen zijn in de sterkte van de verandering van politiek vertrouwen per vorm van personalisering. Bovendien zou de samenhang tussen personalisering en politiek vertrouwen beïnvloed kunnen worden door het huidige politiek vertrouwen. Omdat de vormen van personalisering die de overhand lijken te hebben voornamelijk een negatieve invloed zouden kunnen hebben op het politiek vertrouwen, kan men zich afvragen of personalisering de parlementaire democratie goed zou doen.

1. Inleiding

Politicus Jesse Klaver neemt de kijkers van zijn documentaire 'Jesse' mee in zijn dagelijks leven. Zo vertelt hij over zijn afkomst, de band met zijn opa en de levenslessen van zijn moeder. Om zijn boodschap nog overtuigender te maken doet hij zelfs een deel van het interview in zijn boxershirt (De Volkskrant, 2018). Klaver profileert zichzelf op een persoonlijke wijze omdat hij op deze manier verwacht kiezers aan te trekken (Voerman, 2007, p. 18). Veel politici etaleren zich door deze aanname tegenwoordig ook als gewone burger (Garzia, 2011, p. 702). Daardoor zou hun rol als privépersoon toegenomen zijn (Van Aelst, Sheaffer & Stanyer, 2012, p. 204). Hiernaast zou de rol van de politicus ten opzichte van de politieke partij zijn toegenomen (Van Aelst et al., 2012, p. 204). De individuele politicus zou bijvoorbeeld meer macht hebben verkregen, omdat een politicus meer autonomie zou hebben wanneer hij of zij op een persoonlijker manier zou zijn verkozen. Deze autonomie zou ervoor zorgen dat de politicus minder door andere politici zou kunnen worden begrensd (Balmas, Rahat, Sheaffer & Shenhav, 2014, pp. 37 - 38). Deze twee ontwikkelingen staan in de politieke wetenschap bekend als de personalisering van de politiek.

Voor de politicus en de media is het over het algemeen duidelijk dat er sprake is van de personalisering van de Nederlandse politiek (Van Holsteyn & Andeweg, 2006, p. 105; Voerman, 2007, p. 15). Echter, in de politieke wetenschap is personalisering niet vanzelfsprekend (Van Holsteyn & Andeweg, 2006, p. 107). Zo bestaat er onder politicologen bijvoorbeeld debat over de consequenties van dit fenomeen (André & Depauw, 2017; Balmas et al., 2014; Van Erkel, 2017; Van Erkel & Thijssen, 2016). Sommigen veronderstellen dat personalisering in parlementaire stelsels consequenties zou hebben voor het politiek vertrouwen van het electoraat, omdat het bijvoorbeeld zou kunnen leiden tot een toename van politiek vertrouwen (Balmas et al., 2014; Van Erkel, 2017). Politiek vertrouwen betekent in dit onderzoek de steun van burgers voor politieke instituties in de aanwezigheid van onzekerheid of kwetsbaarheid over de acties van deze instituties (Van der Meer, 2017, paragraaf samenvatting en kernwoorden, alinea 2). Kiezers zouden bijvoorbeeld meer politiek vertrouwen ervaren doordat zij zich eenvoudiger zouden identificeren met een politicus die zich als normale burger profileert (Garzia, 2011, p. 702). Een dergelijke toename zou gunstig kunnen zijn omdat politiek vertrouwen noodzakelijk zou zijn voor het functioneren van een liberale democratie. Burgers die politieke instituties steunen zullen zich namelijk conformeren aan de sociale normen en regels die de fundamenten vormen van de

samenleving (Zmerli & Hooghe, 2011, p. 2). Zij zouden zulke instituties steunen omdat zij zouden geloven dat de staat handelt in het belang van het volk (Waldron, 2016, p. 151). Politiek vertrouwen zou in hetzelfde opzicht een reden zijn om beleid te aanvaarden (Newton, 2015, pp. 19 – 20; Zmerli & Hooghe, 2011, p. 2). Het stimuleren van politiek vertrouwen zou hierdoor een politiek instrument kunnen zijn om beleid te realiseren (Zmerli & Hooghe, 2011, p. 205).

Echter veronderstellen politieke wetenschappers ook dat de eerdergenoemde vormen van personalisering kunnen leiden tot een afname van politiek vertrouwen (André & Depauw, 2017; Balmas et al., 2014; Van Erkel, 2017; Van Erkel & Thijssen, 2016). Het politiek vertrouwen zou bijvoorbeeld afnemen wanneer de politieke partij minder macht heeft dan de politicus, omdat dit het moeilijker zou maken voor de partij om de politicus te corrigeren (Balmas et al., 2014, p. 47). Een afname van politiek vertrouwen zou het functioneren van de samenleving kunnen belemmeren, omdat burgers met een tekort aan politiek vertrouwen zich niet aan sociale normen en wetten zouden willen conformeren. Zij zouden hierdoor weerstand kunnen bieden tegen wetten en beleid. Ook vertonen ze eventueel risicovol of illegaal gedrag (Zmerli & Hooghe, 2011, p. 2).

Dergelijke veronderstellingen komen voort uit onderzoek naar de personalisering van de politiek. In zulke onderzoeken veronderstellen politicologen dat hun resultaten implicaties hebben voor het politiek vertrouwen van het electoraat (André & Depauw, 2017; Balmas et al., 2014; Van Erkel, 2017; Van Erkel & Thijssen, 2016). Zij baseren deze implicaties echter niet op onderzoek dat deze relatie direct heeft onderzocht. Dit onderzoek zal deze aannames daarom toetsen aan de hand van de vraag: ‘‘Heeft personalisering invloed op het politiek vertrouwen van het electoraat?’’

Allereerst bespreek ik in het theoretisch kader de meest relevante informatie omtrent personalisering en politiek vertrouwen, zoals de totstandkoming en de essentie van deze concepten. Ook worden de theorieën uiteengezet op basis waarvan er een relatie tussen deze concepten kan worden verwacht. In de volgende paragraaf bespreek ik op welke wijze ik het verband tussen personalisering en politiek vertrouwen zal toetsen. In de laatste twee paragrafen zal ik tenslotte bespreken welke resultaten en conclusies er uit deze toetsing zijn voortgekomen.

2. Theoretisch kader

2.1 Personalisering van de politiek

Verskillende ontwikkelingen liggen ten grondslag aan de personalisering van de Nederlandse politiek. De politieke partij die ten tijde van de verzuiling is verankerd in de Nederlandse samenleving verliest door de ontzuiling haar vanzelfsprekendheid. Namelijk, het totale aantal partijlidmaatschappen neemt af en de garantie dat de politieke partij steun krijgt van haar achterban verdwijnt (Voerman, 2007, p. 17), terwijl de electorale volatiliteit sterk toeneemt (Van Holsteyn & Andeweg, 2010, p. 629; Vliegthart, 2012, p. 140). Bovendien leidt de ontzuiling bij verkiezingen tot een afname van electorale opkomst (Voerman, 2007, p. 17). Sindsdien ziet de politieke partij de noodzaak om actief leden te werven door de lijsttrekker in verkiezingscampagnes in de schijnwerpers te zetten (McAllister, 2007, p. 572; Voerman, 2007, p. 18). Ook de politicus zet zichzelf meer in de schijnwerpers, wat blijkt uit een toename van autobiografieën over politici. Zij schrijven sinds een aantal decennia autobiografieën gedurende hun politieke loopbaan, wat de schijn kan wekken dat zij deze autobiografieën eventueel in hun electoraal voordeel willen laten werken. Bovendien draaien zulke autobiografieën tegenwoordig meer om de persoon dan om de politieke partij (Voerman, 2007, p. 19). De politicus staat bovendien steeds vaker centraal in mediaberichtgeving over de politiek. Het bereik en de intensiteit van deze berichtgeving is door de opkomst van de televisie en de massamedia toegenomen (Voerman, 2007, p. 17). Ook zou de elektronische media cruciaal zijn geworden voor de communicatie tussen de politiek en de burger (McAllister, 2007, p. 572).

Deze diverse oorzaken gaven aanleiding tot uiteenlopend onderzoek naar personalisering. Personalisering zou aan de hand van verschillende soorten conceptualisering zijn onderzocht (Van Aelst et al., 2012). De verschillen in deze benaderingen zouden kunnen verklaren waarom de resultaten van bijvoorbeeld politicologische onderzoeken naar personalisering in de media verschillen of zelfs tegenstrijdig zijn (Van Aelst et al., 2012, p. 204). Zo variëren de meningen van politicologen over personalisering in het algemeen tussen 'een zichtbaar toenemend belang van het electoraat voor de persoonlijke kenmerken van de politicus of politiek leider' tot 'flauwekul' of 'een mythe' (Van Holsteyn & Andeweg, 2006, pp. 107 - 125). Voornamelijk de nieuwigheid en het relatieve belang van dit fenomeen zou in twijfel worden getrokken, echter ontkennen de meeste politicologen niet dat er sprake zou zijn van enige vorm van personalisering

(Van Holsteyn & Andeweg, 2006, p. 107). De ‘persoon van’ met name de lijsttrekker zou namelijk naast of na andere factoren een rol spelen in het stemgedrag van het electoraat (Van Holsteyn & Andeweg, 2006, p. 107).

Het toenemende belang van ‘de persoon van de politicus’ wordt op verschillende manieren door politicologen vormgegeven. Het persoonlijke profiel, en met name de bekwaamheid en integriteit van de politiek leider zou belangrijker zijn geworden voor de reputatie van de politicus (Garzia, 2011, p. 706). Gewoonheid zou ook belangrijker zijn geworden, omdat kiezers zich daardoor beter met de politicus kunnen identificeren (Garzia, 2011, p. 702). Politieke ervaring zou de reputatie van de politicus bepalen mits de politicus een hoge plaats op de kandidatenlijst heeft en substantiële aandacht in de media krijgt (Van Erkel & Thijssen, 2016). Geslacht stereotypen zouden voor de politica in zeer specifieke omstandigheden een voordeel kunnen opleveren. Bovendien zouden geslacht stereotypen bepalender zijn voor de reputatie van een onbekende dan van een bekende politicus (Black & Erickson, 2003, pp. 96 - 97). Voor de meeste politicologen betekenen zulke veranderingen dat de grenzen tussen het publieke en private leven van de politicus, in ieder geval in de communicatie tussen de politiek en de burger, zouden zijn verlegd (Van Aelst et al., 2012, p. 205).

Dergelijke onderzoeken veronderstellen bovendien dat personalisering betrekking zou hebben op verschillende soorten politici. Met name de ‘persoon’ van de leider (Garzia, 2011, p. 706; McAllister, 2007, p. 584), lijsttrekker (Van Holsteyn & Andeweg, 2006, p. 107) of een politicus die veel media-aandacht krijgt en bovendien een hoge plaats op de kandidatenlijst bekleedt belangrijker zou zijn geworden (Van Erkel & Thijssen, 2016). Anderen veronderstellen daarentegen dat de ‘persoon’ van de politicus in het algemeen zou zijn toegenomen (Van Aelst et al., 2012, p. 214). Ook zou de ‘persoon’ van de onbekende politicus belangrijker zijn geworden (Black & Erickson, 2003, p. 97).

Naast ‘de persoon van de politicus’ zou ook ‘de rol van de politicus’ belangrijker zijn geworden (Van Aelst, Sheaffer & Stanyer, 2012, p. 204). Met name politici die een leiderschapsrol bekleden zouden meer autonomie hebben gekregen ten opzichte van andere politici (Poguntke & Webb, 2007). Dit zou blijken uit het automatisme waarmee de lijsttrekkers van de grootste partijen in de regering in aanmerking komen voor het minister-presidentschap (Poguntke & Webb, 2007, p. 131). Bovendien zou de toenemende autonomie van de Nederlandse

minister-president in de besluitvorming van het kabinet deze verandering illustreren. Dit laatste zou hebben geleid tot de beperking van het *primus inter pares* principe ((Balmas et al., 2014, pp. 37 – 38; Poguntke & Webb, 2007, p. 132), wat betekent dat de minister-president formeel gezien even veel macht heeft als andere ministers (Poguntke & Webb, 2007, p. 129). Deze ontwikkelingen zijn in Nederland niet gepaard gegaan met constitutionele of formele hervormingen (Poguntke & Webb, 2007, pp. 129 - 132). Echter zouden er wel institutionele hervormingen in Nederland zijn overwogen, om te voorkomen dat de legitimiteit van het parlementaire stelsel door personalisering zou worden ondermijnd (McAllister, 2007, pp. 584 - 585).

Een dergelijke veranderende rol van de politicus zou voor veel politicologen betekenen dat de rol van de politicus ten opzichte van de politieke partij zou zijn toegenomen (Van Aelst et al., 2012, p. 205). De toenemende autonomie van de politicus zou bijvoorbeeld de toenemende macht van de politicus ten opzichte van de politieke partij reflecteren. De politicus zou door deze toenemende autonomie namelijk minder door andere politici kunnen worden begrensd (Balmas et al., 2014, pp. 37 - 38). Ook de reputatie van de politicus zou belangrijker zijn geworden dan de reputatie van de politieke partij waartoe de politicus behoort (Balmas et al., 2014, p. 214). De politicus zou echter grotendeels afhankelijk blijven van de politieke partij omdat die over de financiën zou beschikken die nodig zijn voor het voeren van campagnes. Politici zouden zichzelf daardoor niet persoonlijk in campagnes kunnen profileren (Bøggild & Pedersen, 2017, p. 894).

De veranderingen die door personalisering teweeg zouden zijn gebracht zouden echter amper zichtbaar zijn in het stemgedrag van het electoraat (Garzia, 2011; Van Holsteyn & Andeweg, 2010; Van Erkel & Thijssen). De politieke partij blijft de doorslaggevende factor in het stemgedrag van het electoraat doordat de politieke partij de basis vormt voor het raamwerk waaruit de kiezer de politiek zou analyseren (Garzia, 2011, p. 706; Van Holsteyn & Andeweg, 2010, p. 633). De politicus zou voornamelijk een belangrijke bron van politieke kennis zijn waarop het electoraat haar partijkeuze zou baseren (Garzia, 2011, p. 707). Bovendien zou de politieke partij de meeste invloed hebben op de verdeling van voorkeurstemmen, ten opzichte van de politicus en het electoraat. De politieke partij bepaalt in Nederland de volgorde van haar kandidatenlijst, net als in de meeste West-Europese landen (Van Erkel & Thijssen, 2016, p. 253). De volgorde zou de verdeling van de voorkeurstemmen grotendeels bepalen (Van Erkel &

Thijssen, 2016, p. 245). Deze voorspelbare verdeling zou worden versterkt door het primacy effect, een psychologische voorkeur voor de eerste keuzemogelijkheid op een lijst, wat zou kunnen verklaren waarom kiezers meestal een voorkeurstem uitbrengen op de eerste kandidaat van een lijst (Van Erkel, 2017, p. 130; Van Erkel & Thijssen, 2016, p. 253). Het stemgedrag van het electoraat zou voornamelijk gebaseerd zijn op niet-inhoudelijke factoren (Van Erkel, 2017, p. 42).

2.2 Politiek vertrouwen

Twee dominante theorieën in de politieke wetenschap zouden de totstandkoming van politiek vertrouwen verklaren (Mishler & Rose, 2001, p. 31). De exogene theorie veronderstelt dat vertrouwen een menselijke eigenschap is dat zich gedurende de kindertijd zou ontwikkelen (Mishler & Rose, 2001, p. 31). Deze eigenschap zou vaststellen hoe mensen politieke instituties beoordelen. Het vertrouwen in politieke instituties is in dit opzicht voornamelijk een gevolg van het vertrouwen als eigenschap. Zulk vertrouwen zou voornamelijk gebaseerd zijn op een relatie tussen twee partijen die dezelfde identiteit delen, zoals een huwelijk of een vriendschap. Deze gemeenschappelijke identiteit zou kunnen voorkomen dat een partij het vertrouwen verbreekt (Warren, 1999, p. 330 - 331).

De relatie tussen de burger en de politiek zou echter een gemeenschappelijke identiteit missen (Warren, 1999). Beide partijen zouden daardoor niet direct genoodzaakt zijn om het vertrouwen in stand te houden. Hierdoor kunnen de interesses van deze partijen verschillen. De burger zou genoodzaakt zijn om te controleren of politieke instituties dezelfde interesses nastreven. Als de interesses van de burger en de politiek overeenkomen, zou dit een reden voor de burger zijn om vertrouwen te hebben in politieke instituties (Warren, 1999, p. 330 - 331). Volgens de endogene, ofwel institutionele theorie, zou politiek vertrouwen daarom als rationeel oordeel tot stand komen. Politiek vertrouwen is in dit opzicht veranderbaar omdat de interesses van politieke instituties ieder moment kunnen veranderen (Mishler & Rose, 2001, p. 31). Echter kan rationeel vertrouwen ook worden geuit in een gewoonte of een patroon (Warren, 1999, p. 330).

Een dergelijk rationeel oordeel zou worden gebaseerd op de prestaties van politieke instellingen. Dit zouden algemene prestaties zijn, waaronder het bevorderen van economische groei of het vermijden van corruptie (Mishler & Rose, 2001, p. 36). Zulke prestaties zouden volgens micro-institutionalisten verschillend worden beoordeeld, omdat kiezers op basis van verschillende individuele ervaringen en overtuigingen zouden oordelen. Hierdoor zou het politiek vertrouwen per kiezer kunnen verschillen (Mishler & Rose, 2001, p. 36). Bovendien zou dit makkelijker te beoordelen zijn voor het electoraat dan de kennis of capaciteiten van politieke instellingen. Een kiezer die weinig verstand heeft van de economie zou geen reden hebben om de economische plannen van een politicus te wantrouwen, totdat de interesses van de politicus aantonen dat daar wel een reden voor is, bijvoorbeeld zijn of haar frauduleuze plannen (Warren, 1999, p. 332).

2.3 Personalisering in relatie tot politiek vertrouwen

Verschuillende politicologen veronderstellen dat personalisering zou kunnen leiden tot een toename of afname van politiek vertrouwen (André & Depauw, 2017; Balmas et al., 2014; Van Erkel, 2017; Van Erkel & Thijssen, 2016). Deze veronderstellingen hebben gemeen dat personalisering verschillende kernwaarden zou raken van de liberale democratie, zoals representatie (André & Depauw, 2017; Garzia, 2011; Van Erkel, 2017; Van Erkel & Thijssen, 2016;), politieke verantwoording (Balmas et al., 2014) en de zogeheten ‘*checks and balances*’ (Balmas et al., 2014). De aannames op basis waarvan deze wetenschappers een relatie tussen personalisering en politiek vertrouwen verwachten worden in de volgende paragrafen uiteengezet en later in het onderzoek getoetst. De resultaten van deze toetsingen bepalen het antwoord op de hoofdvraag of personalisering van invloed zou zijn op het politiek vertrouwen van het electoraat.

Volgens de eerste veronderstelling is politieke vertegenwoordiging een cruciaal element geworden van modern democratisch leiderschap (Garzia, 2011, p. 702). Politieke vertegenwoordiging is een kernwaarde van de representatieve democratie, dat is gebaseerd op het idee dat de politiek handelt in de naam van het volk en daarom het volk zou moeten vertegenwoordigen (Waldron, 2016, p. 151). Een politicus die overeenkomsten deelt met burgers zou hen beter kunnen begrijpen en daardoor beter vertegenwoordigen (Garzia, 2011, p. 702). Dit zou de reden zijn waarom burgers het belangrijk vinden om zich met de politicus te kunnen identificeren. De mogelijkheid om zich met de politicus te kunnen identificeren zou door

personalisering worden versterkt omdat de politicus meer in de schijnwerpers zou staan en de politicus zich meer als normale burger zou profileren (Garzia, 2011, p. 702). Deze veronderstelling resulteert in de volgende hypothese:

Hypothese 1: Politici die overkomen als gewone burgers verhogen het politiek vertrouwen van het electoraat.

Volgens de tweede veronderstelling zou het politiek vertrouwen van het electoraat toenemen wanneer de verantwoordelijkheid van de politicus over zijn of haar persoonlijke handelingen zou toenemen (Balmas et al., 2014). De verantwoordelijkheid zou toenemen van de politicus die over meer macht ten opzichte van anderen beschikt (Balmas et al., 2014, p. 47). Deze extra macht zou ontstaan wanneer de politicus een sterkere band heeft met het electoraat en daardoor meer voorkeurstemmen zou ontvangen dan anderen (Balmas et al., 2014, p. 47; McAllister, 2007, p. 584). Een dergelijke band zou gebaseerd zijn op de handelingen van de politicus. De politicus zou door het electoraat beoordeeld worden op basis van zijn of haar persoonlijke overwinningen of mislukkingen (Balmas et al., 2014, p. 47). Om deze sterke band met het electoraat te behouden zouden politici meer verantwoordelijkheid moeten nemen over hun persoonlijke handelingen. Op deze wijze zou de politicus de toegenomen macht kunnen behouden (Balmas et al., 2014, p. 47). Deze veronderstelling resulteert in de volgende hypothese:

Hypothese 2: Politici die verantwoordelijkheid nemen voor hun persoonlijke handelingen verhogen het politiek vertrouwen van het electoraat.

Volgens de derde veronderstelling is een verandering van politiek vertrouwen afhankelijk van de politieke ideologie van het electoraat (Balmas, et. al., 2014; Van der Meer, 2017, paragraaf consequenties van politiek vertrouwen, alinea 3). Met name een liberaal georiënteerde kiezer zou een toename van politiek vertrouwen ervaren wanneer de rol van de politieke partij ten opzichte van de politicus zou afnemen. De reden hiervoor zou zijn dat politici elkaar onderling beter zouden kunnen controleren en balanceren, omdat de macht gelijkmatiger over politici zou zijn verdeeld (Balmas et al., 2014, p. 47).

Echter zou volgens dezelfde veronderstelling het politiek vertrouwen ook kunnen afnemen (Balmas, et. al., 2014; Van der Meer, 2017, paragraaf consequenties van politiek vertrouwen, alinea 3). Een kiezer zou een afname van politiek vertrouwen kunnen ervaren

wanneer de macht van de politieke partij ten opzichte van de politicus zou afnemen, omdat de politieke partij de politicus hierdoor minder goed zou kunnen controleren en balanceren (Balmas et al., 2014, p. 47). Deze veronderstelling resulteert in de volgende hypothesen:

Hypothese 3a: Politici die in vergelijking met politieke partijen de meeste macht hebben verhogen het politiek vertrouwen van het electoraat.

Hypothese 3b: Politici die in vergelijking met politieke partijen de meeste macht hebben verlagen het politiek vertrouwen van het electoraat.

Volgens de vierde veronderstelling zou het politiek vertrouwen van het electoraat afnemen wanneer de politicus zijn of haar politieke doelstellingen niet zou waarmaken (Balmas et al., 2014). De politicus zou over het algemeen weinig persoonlijke doelstellingen waarmaken, omdat deze doelstellingen zouden verschillen van de doelstellingen van de politieke partij. De politicus zou door personalisering de voorkeur hebben om op zijn of haar persoonlijke idealen te handelen, waardoor de politicus en de politieke partij in conflict zouden raken. Na een aantal conflicten zou de legitimiteit van de politicus kunnen worden aangetast, waardoor de mogelijkheid om persoonlijke doelstellingen te verwezenlijken verder zou afnemen (Balmas et al., 2014, p. 47). Of de politicus in staat is persoonlijke doelen te realiseren zou door personalisering bovendien onder een vergrootglas worden gelegd, doordat de handelingen van de politicus zouden worden uitvergroot (Balmas et al., 2014, p. 47). Dit zou tegen de verwachting ingaan van de kiezer die zou veronderstellen dat de politicus zijn of haar persoonlijke doelstellingen kan realiseren door een toename van macht. Doordat de politicus niet aan de verwachting van de kiezer zou kunnen voldoen zou het politiek vertrouwen van het electoraat afnemen (Balmas et al., 2014, p. 47). Deze veronderstelling resulteert in de volgende hypothese:

Hypothese 4: Het politiek vertrouwen van het electoraat neemt af wanneer politici hun doelstellingen niet realiseren terwijl zij meer macht hebben ten opzichte van andere politici.

Volgens de vijfde veronderstelling zou het politiek vertrouwen van het electoraat afnemen wanneer de representatie van de samenleving niet zou worden bevorderd door het uitbrengen van een voorkeurstem (Van Erkel, 2017). Een voorkeurstem is een stem die niet wordt uitgebracht op de nummer één van de lijst, maar op een andere kandidaat van de lijst (Andeweg & Irwin, 2014, p. 102). Het zou te ingewikkeld zijn om een stem op de nummer één van de lijst te identificeren

als voorkeurstem of partijstem in een land zoals Nederland, waar het uitbrengen van een voorkeurstem verplicht is (Van Erkel, 2017, p. 4). Er kan in Nederland bovendien maar één voorkeurstem worden uitgebracht per verkiezing (Van Erkel, 2017, p. 128). Ondanks dat het aantal voorkeurstemmen in Nederland sterk zou zijn toegenomen, zou de verdeling van de voorkeurstemmen amper door het electoraat worden beïnvloed (Van Erkel, 2017, p. 11). Sinds 1997 zouden minstens één à twee kandidaten per verkiezing door de voorkeurstem een andere positie op de lijst behalen (Van Erkel, 2017, p. 11). Er zouden echter te weinig voorkeurstemmen worden uitgebracht op kandidaten die het electoraat eventueel beter zouden vertegenwoordigen om hen in het parlement te krijgen (Van Erkel, 2017, p. 136). Omdat kandidaten hoog op de lijst over het algemeen de meeste voorkeurstemmen ontvangen, terwijl de overige kandidaten meestal minder stemmen ontvangen, zou de representatie van de samenleving niet door het uitbrengen van een voorkeurstem worden bevorderd.

Dit zou tegen de verwachting ingaan van de kiezer die een voorkeurstem zou uitbrengen om de representatie van de samenleving te bevorderen (Van Erkel, 2017, p. 128). Het politiek vertrouwen van de kiezer zou afnemen omdat blijkt dat het geen zin zou hebben om een voorkeurstem uit te brengen. Het doel om de representatie van de samenleving te bevorderen zou namelijk op het collectief niveau niet worden gerealiseerd (Van Erkel, 2017, p. 145). Deze veronderstelling resulteert in de volgende hypothese:

Hypothese 5: Wanneer blijkt dat het uitbrengen van een voorkeurstem niet zou leiden tot een betere representatie van de samenleving neemt het politiek vertrouwen van het electoraat af.

Volgens de laatste veronderstelling zou het politiek vertrouwen van het electoraat afnemen wanneer er tijdens het stemproces electorale ongelijkheid zou ontstaan. Electorale ongelijkheid zou ontstaan in het geval dat kiezers op verschillende psychologische manieren met een hoog aantal keuzemogelijkheden omgaan (André & Depauw, 2017). Bij veel keuzemogelijkheden zouden kiezers met weinig politieke kennis ontmoedigd raken om een voorkeurstem uit te brengen omdat zij moeite zouden hebben met het verwerken van een hoge hoeveelheid informatie. Kiezers met veel politieke kennis zouden daarentegen minder moeite hebben met een hoge hoeveelheid informatie, omdat zij beter in staat zouden zijn om nieuwe informatie te verwerken. Kiezers met veel politieke kennis zouden daardoor eerder bereid zijn om

bij een hoog aantal keuzemogelijkheden een voorkeurstem uit te brengen. Als gevolg hiervan zou er bij het uitbrengen van een voorkeurstem met een hoog aantal keuzemogelijkheden een discrepantie kunnen ontstaan tussen kiezers met veel en weinig politieke kennis (André & Depauw, 2017, p. 602). Deze electorale ongelijkheid zou leiden tot een gebrekkige politieke representatie van de samenleving, omdat de volksvertegenwoordigers voornamelijk gekozen zouden worden door kiezers met een veel politieke kennis (André & Depauw, 2017, p. 613). De rest van de kiezers zou zich onvoldoende gerepresenteerd voelen (André & Depauw, 2017, p. 613), waardoor het voor hen onzeker zou zijn of politieke instituties rekening houden met hun belangen (Waldron, 2016, p. 158). Dit zou voor deze groep leiden tot een afname van politiek vertrouwen.

In Nederland zou een dergelijke electorale ongelijkheid niet direct zichtbaar zijn, omdat het uitbrengen van een voorkeurstem daar verplicht is (André & Depauw, 2017, p. 603). Desalniettemin kan er op basis van voorgaande theorieën worden verondersteld dat Nederlandse kiezers met weinig politieke kennis desalniettemin moeite zouden hebben met het uitbrengen van een voorkeurstem. Omdat zij bovendien verplicht worden om een voorkeurstem uit te brengen, zou de kans toenemen dat zij hun keuze baseren op niet-inhoudelijke factoren. Hierdoor zou het primacy effect kunnen optreden, dat bovendien in een land als Nederland sterker zou zijn dan in landen die het uitbrengen van een voorkeurstem optioneel maken (Van Erkel & Thijssen, 2016, p. 248). België heeft ter vergelijking eenzelfde politiek stelsel van proportionele representatie met optionele voorkeurstemming waar zelfs vaak geen rationele redenen zouden zijn waarop kiezers hun stemgedrag baseren (Van Erkel & Thijssen, 2016, p. 253). Deze veronderstelling resulteert in de volgende hypothese:

Hypothese 6: Kiezers die door weinig politieke kennis ontmoedigd worden om bij een hoog aantal keuzemogelijkheden een voorkeurstem uit te brengen ervaren een afname van politiek vertrouwen.

3. Methodologie

3.1 Procedure en onderzoeksopzet

Het onderzoek bestond uit een eenmalig gedachte-experiment dat respondenten liet inbeelden hoe vormen van personalisering van invloed zouden zijn op hun politiek vertrouwen. Elke respondent kreeg als inleidende vraag in hoeverre zij momenteel vertrouwen hebben in Nederlandse politieke instituties, omdat zij naar verwachting een mogelijke verandering van politiek vertrouwen zouden vergelijken met hun huidige politiek vertrouwen (Van der meer, 2017, paragraaf determinanten van politiek vertrouwen, alinea 2). Vervolgens werd elke respondent zes stellingen voorgelegd die gebaseerd zijn op de eerdergenoemde hypothesen over personalisering. De respondenten beantwoordden wat voor invloed elke stelling op hun politiek vertrouwen zou hebben en kregen de mogelijkheid om een toelichting te geven. Deze vraagstelling weerspiegelt de micro-institutionele benadering van politiek vertrouwen, omdat het veronderstelt dat politiek vertrouwen voor elk individu kan verschillen en op ieder moment door een politieke ontwikkeling kan veranderen (Mishler & Rose, 2001, pp. 31 - 36). De afronding van de enquête bestond naast enkele demografische vragen uit controlevragen over de politieke kennis van respondenten. Deze controlevragen fungeerden, net als de optionele toelichtingen, als extra controle voor het toetsen van de hypothesen.

De vragen werden beantwoord aan de hand van de eerdergenoemde definitie van politiek vertrouwen en een 7 punt Likertschaal. Een dergelijke schaal zou een hoge mate van betrouwbaarheid opleveren (Nemoto & Beglar, 2014, p.2). In de data-analyse is deze schaal door het samenvoegen van categorieën echter aangepast, om te vermijden dat er door een lage N statistische problemen zouden optreden. Desalniettemin kunnen de nieuwe categorieën ‘afname’, ‘geen afname of toename’ en ‘toename’ aangeven of er een verandering van politiek vertrouwen door personalisering zou optreden.

Tabel 11: Omschrijving van de stellingen uit de enquête over personalisering	
Stelling	Omschrijving
Stelling 1	Stel dat politici overkomen als burgers die u in het dagelijks leven tegen zou kunnen komen. Zij benadrukken hun rol als gewone burger naast hun rol als politicus. Hoe beïnvloed deze situatie uw politiek vertrouwen?
Stelling 2	Stel dat politici meer verantwoordelijkheid nemen omdat zij meer in de belangstelling staan. Hoe beïnvloed een toename van verantwoordelijkheid uw politiek vertrouwen?
Stelling 3	Stel dat politici als individuen meer macht hebben dan politieke partijen. Hoe beïnvloed deze situatie uw politiek vertrouwen?
Stelling 4	Stel dat sommige politici machtiger zijn dan andere politici, maar zij hun politieke doelstellingen desondanks niet waarmaken. Hoe beïnvloed deze situatie uw politiek vertrouwen?
Stelling 5	Bij verkiezingen krijgen kandidaten die hoog op de lijst staan over het algemeen ook de meeste voorkeurstemmen. Kandidaten die lager op de lijst staan krijgen meestal (veel) minder stemmen. Hoe beïnvloed deze situatie uw politiek vertrouwen?
Stelling 6	<p>a. Politieke partijen presenteren bij verkiezingen soms wel lijsten met meer dan 50 kandidaten, wordt u hierdoor ontmoedigd een voorkeurstem op een specifieke kandidaat uit te brengen?</p> <p>b. Hoe beïnvloed deze situatie uw politiek vertrouwen?</p>

Soortgelijke gedachte-experimenten komen vaker voor in onderzoek naar het electoraat (Van Holsteyn & Andeweg, 2010). Vaak leggen zulke experimenten respondenten twee bijna identieke vragen voor, om te onderzoeken wat het verschil in vraagstelling voor de resultaten kan betekenen (Van Holsteyn & Andeweg, 2010, p. 630). Voor dit onderzoek is er per veronderstelling één vraag gesteld, omdat een dergelijke controle niet noodzakelijk is voor het onderzoeken van de relatie tussen personalisering en politiek vertrouwen. Bovendien zou de enquête hierdoor worden verlengd, waardoor de kans zou toenemen dat respondenten vragen onbeantwoord laten of niet willen deelnemen (Bryman, 2016, p. 224).

Het experiment werd door middel van een enquête (zie bijlage IV) verspreid die met het programma Qualtrics werd gemaakt. Dit programma bood de mogelijkheid om de enquête eenvoudig via het internet te verspreiden en het op desgewenst moment te laten voltooien. De data zijn verwerkt met behulp van SPSS. De staafdiagrammen in figuur 1 tot en met 6 geven de

verandering van politiek vertrouwen per stelling visueel weer. De kruistabellen 1 tot en met 6 (zie bijlage I) geven de verandering van politiek vertrouwen in relatie tot de huidige mate van politiek vertrouwen per stelling weer. Kruistabel 6b en 6c (zie bijlage II) zijn toegevoegd om een toelichting te geven over de karakteristieken van respondenten. Deze kruistabellen geven het niveau van politieke kennis weer en het wel of niet ontmoedigd raken om bij een hoog aantal keuzemogelijkheden een voorkeurstem uit te brengen in de relatie tot de verandering van politiek vertrouwen. Dergelijke analyses zouden kunnen aantonen of er sprake is van samenhang tussen personalisering en politiek vertrouwen waardoor zij aansluiten bij de doelstellingen van dit onderzoek.

3.2 Deelnemers

De totale omvang van de steekproef betrof $N = 68$ respondenten. De analyse is gebaseerd op de resultaten van $N = 48$ respondenten omdat zij de enquête voldoende hebben ingevuld. Hiervan zijn twee respondenten niet meegenomen in de kruistabel over de relatie tussen politieke kennis en de verandering van politiek vertrouwen omdat zij niet alle bijbehorende vragen hebben beantwoord. De steekproef werd getrokken op basis van zelfselectie, wat heeft geleid tot een homogene steekproef (zie bijlage III). Deze homogene samenstelling maakt het onmogelijk om de resultaten over andere groepen te generaliseren (Bryman, 2016, p. 189). De resultaten zouden echter wel een eerste indruk kunnen geven over de samenhang tussen personalisering en politiek vertrouwen voor de onderzochte groep respondenten (Bryman, 2016, p. 186).

Echter kunnen er, op basis van gegevens uit andere onderzoeken, verwachtingen over de effecten van personalisering voor andere groepen worden geschetst (Irwin, Edwards & Tamburello, 2015; Stichting KiezersOnderzoek Nederland [SKON], 2017). Zo bestaat de steekproef voornamelijk uit vrouwen (77,1%), die naar verwachting meer risico-avers zijn en daardoor over het algemeen minder vertrouwen zouden hebben dan mannen (Irwin et al., 2015, p. 331). Hiernaast bestaat de steekproef voornamelijk uit hoogopgeleiden (83,3%), die naar verwachting meer politiek vertrouwen hebben dan laagopgeleiden. Bovendien kunnen de politieke voorkeuren van hoog- en laagopgeleiden verschillen, met name bij brandende kwesties (SKON, 2017, pp. 63 - 65). Bovendien bestaat de steekproef grotendeels uit jongeren tussen de 20 en 24 jaar (63,8%), terwijl kiezers in deze categorie vaak disproportioneel bijdragen aan electorale verschuivingen. Partijen die bijvoorbeeld zetels onder oudere kiezers winnen zullen

nog meer zetels onder jongeren winnen (SKON, 2017, p. 49). Dit laatste zou kunnen betekenen dat de verandering van politiek vertrouwen onder jongeren sterker zou zijn dan onder oudere respondenten. Deze gegevens kunnen verwachtingen ondersteunen over het verband tussen personalisering en politiek vertrouwen voor mannen, laagopgeleiden en oudere kiezers.

Deelnemers aan dit onderzoek waren Nederlandstalig en kiesgerechtigd en stemden in met het gebruik van hun data voor de doeleinden van dit onderzoek. Deelnemers zijn voornamelijk verworven via sociale media.

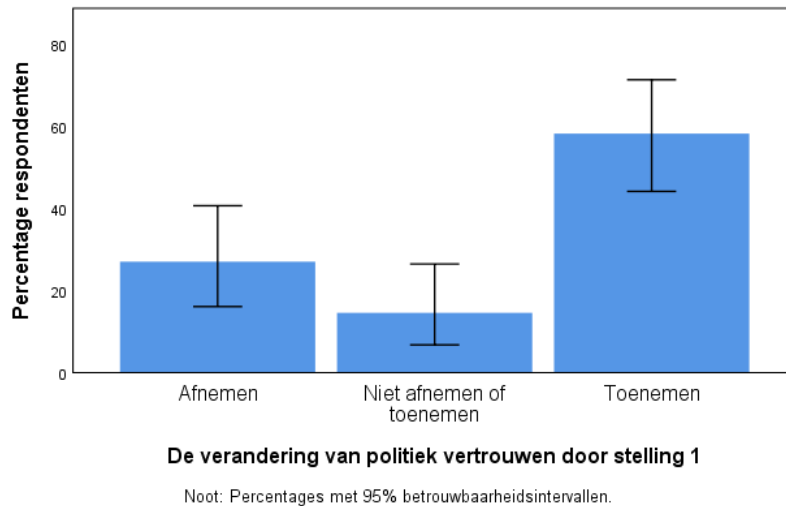
3.3 Controle variabelen

De demografische variabelen ‘opleidingsniveau’, ‘afkomst’, ‘leeftijd’ en ‘geslacht’ zijn bedoeld om inzicht te geven in de steekproef. De variabele ‘politieke kennis’ zal de veronderstelling controleren dat respondenten met weinig politieke kennis ontmoedigd raken om bij een hoog aantal keuzemogelijkheden een voorkeurstem uit te brengen. De politieke kennis van respondenten zal worden gemeten door middel van twee kennisvragen over de Nederlandse politieke structuur en drie kennisvragen over actuele politieke feiten. Gezamenlijk leveren deze resultaten per respondent een score op dat volgens meerdere onderzoeken een betrouwbare indicatie van politieke kennis zou geven (Van Snippenburg, Hagemann & Hendriks Vettehen, 2002, P. 71).

4. Resultaten

4.1 De verandering van politiek vertrouwen per stelling en de verklaringen hiervoor

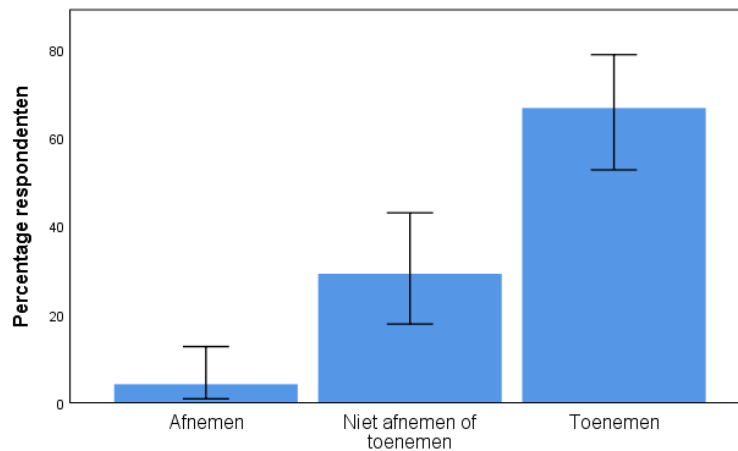
Figuur 1. Percentages van de verandering van politiek vertrouwen door stelling 1



De figuren 1 tot en met 6 (N = 48) illustreren de verandering van politiek vertrouwen per stelling. De eerste hypothese veronderstelt dat het politiek vertrouwen van het electoraat zou toenemen als politici overkomen als gewone burgers. Hypothese 1 wordt verworpen, omdat figuur 1 aantoont dat deze burgerlijke rol een uiteenlopende werking heeft op het politiek vertrouwen van de respondenten. Zo zou de eerste stelling voor een deel van de respondenten leiden tot een afname van politiek vertrouwen (27,1%), en voor sommigen zou deze situatie geen verschil maken (14,6%). Toch zou deze stelling voornamelijk leiden tot een toename van politiek vertrouwen (58,3%). De redenen voor deze toename waren dat de politicus benaderbaar, normaal, bescheiden, geïnteresseerd of gezellig zou overkomen wanneer de persoonlijke kant van de politicus meer benadrukt zou worden. Ook zou deze ontwikkeling respondenten het gevoel geven dat de politicus inzicht heeft in de problematiek van de ‘gewone burger’ en hen daardoor beter kan vertegenwoordigen. De respondenten die geen verandering van politiek vertrouwen zouden ervaren beargumenteerden dat burgerlijke kenmerken irrelevant zouden zijn voor het functioneren van de politicus. De politicus zou namelijk de burger kunnen vertegenwoordigen zelfs als de persoonlijke karakteristieken van de politicus en de burger niet overeen zouden komen. Ook beargumenteerden zulke respondenten dat de burgerlijke kenmerken van de politicus

op nationaal niveau niet overtuigend zouden zijn, terwijl zij op lokaal niveau wel een toename van politiek vertrouwen zouden ervaren. Een afname van politiek vertrouwen werd verklaard doordat de hoge status van de politicus ten opzichte van de burger door deze ontwikkeling zou worden ondermijnd. Ook zou het de politicus onprofessioneel laten overkomen.

Figuur 2. Percentages van de verandering van politiek vertrouwen door stelling 2



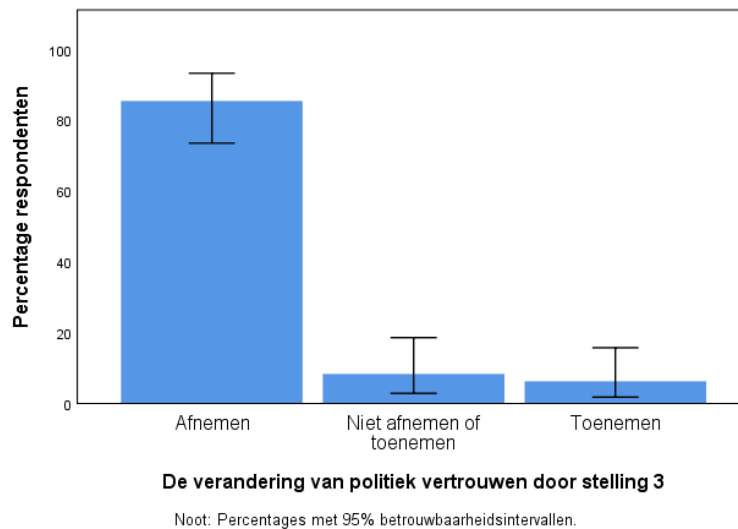
De verandering van politiek vertrouwen door stelling 2

Noot: Percentages met 95% betrouwbaarheidsintervallen.

De tweede hypothese veronderstelt dat het politiek vertrouwen van het electoraat zou toenemen wanneer politici verantwoordelijkheid nemen over hun persoonlijke handelingen. Hypothese 2 wordt verworpen, omdat figuur 2 aantoont dat een deel van de respondenten geen verandering van politiek vertrouwen zou verwachten (4,2%) en een beperkt deel een afname zou verwachten (29,2%). Toch zou dergelijke politieke verantwoordelijkheid voornamelijk leiden tot een toename van politiek vertrouwen (66,7%). Deze laatste groep beargumenteerde dat een politicus door een toename van verantwoordelijkheid betrouwbaar, serieus of voorzichtig zou overkomen. Ook zou de politicus hierdoor niet weg kunnen komen met slechte daden. Bovendien zou een toename van verantwoordelijkheid voor respondenten betekenen dat de politicus zijn of haar taken beter zou uitvoeren, omdat het nemen van verantwoordelijkheid een taak zou zijn van de politicus. Hiernaast zou politieke verantwoordelijkheid het politiek vertrouwen van respondenten verhogen mits de politicus hierdoor zichtbaar nuttige of noodzakelijke politieke handelingen zou ondernemen. Voor andere respondenten zou deze stelling leiden tot een afname van politiek vertrouwen wanneer de politicus de verwachting niet zou waarmaken dat de politicus zichzelf door meer verantwoordelijkheid aan zijn of haar woord zou houden. Ook zou politieke

verantwoordelijkheid minder tekenend zijn voor de reputatie van de politicus dan zijn of haar standpunten of karakter. Hiernaast zou politieke verantwoordelijkheid ook samenhangen met een toename van macht. Om te voorkomen dat deze macht zou worden misbruikt zou een toename van politieke verantwoordelijkheid noodzakelijk zijn. In dit opzicht zou een toename van politieke verantwoordelijkheid niet direct een reden zijn voor respondenten om meer politiek vertrouwen te hebben.

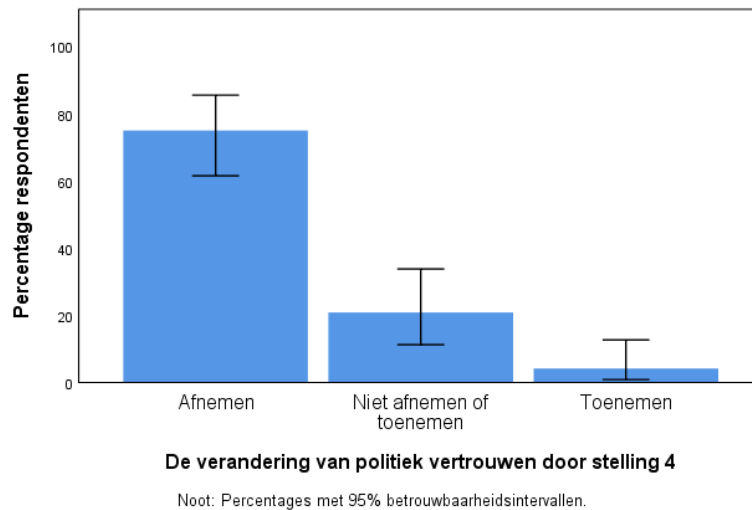
Figuur 3. Percentages van de verandering van politiek vertrouwen door stelling 3



De derde theorie veronderstelt dat een verandering van politiek vertrouwen afhankelijk zou zijn van de politieke ideologie van het electoraat. Dit heeft geleid tot hypothese 3a waarbij politici die in vergelijking met politieke partijen de meeste macht zouden hebben het politiek vertrouwen van het electoraat zouden verhogen, maar ook tot hypothese 3b waarbij politici die in vergelijking met politieke partijen de meeste macht zouden hebben het politiek vertrouwen van het electoraat zouden verlagen. Beide hypothesen worden verworpen, omdat het politiek vertrouwen volgens figuur 3 voornamelijk zou afnemen (85,4%), maar ook zou toenemen (6,3%) en onveranderd zou blijven (8,3%). Een toename van politiek vertrouwen werd verklaard doordat het makkelijker zou zijn om een voorkeurstem uit te brengen wanneer de rol van de politicus ten opzichte van de partij zou toenemen. Echter beargumenteerden de meeste respondenten dat zij een afname van politiek vertrouwen zouden ervaren omdat zij beangstigd zouden worden door de mogelijkheid dat de macht in de verkeerde handen valt, bijvoorbeeld bij een radicale of ongeschikte politicus, die niet meer door de politieke partij zou kunnen worden begrensd. Ook

benadrukten respondenten dat de politicus als partijlid zou moeten handelen, omdat partijleden elkaar kunnen informeren en corrigeren waardoor de kwaliteit van informatie en beleid kan worden gewaarborgd. Bovendien zouden voor sommige respondenten de standpunten van de politieke partij belangrijker zijn dan van de politicus, omdat de politicus slechts een middel is waarmee de partij haar standpunten kan uitdragen. De politieke partij zou de uiteindelijke vertegenwoordiger van het volk zijn en niet de politicus. Ook zou de partij ten opzichte van de politicus minder eenvoudig kunnen afwijken van haar standpunten, waardoor respondenten meer vertrouwen zouden hebben in de politieke partij die daarom meer macht zou moeten hebben dan de politicus.

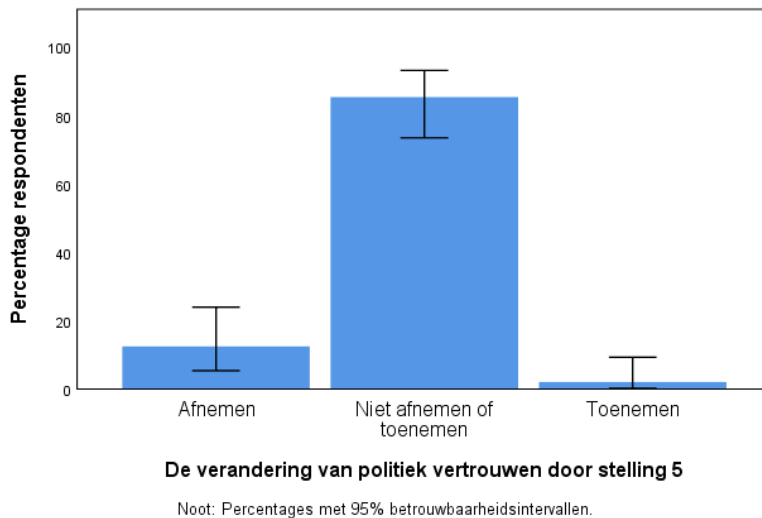
Figuur 4. Percentages van de verandering van politiek vertrouwen door stelling 4



De vierde hypothese veronderstelt dat het politiek vertrouwen van het electoraat zou afnemen wanneer politici hun doelstellingen niet realiseren, terwijl zij meer macht hebben dan andere politici. Hypothese 4 wordt verworpen, omdat het politiek vertrouwen volgens figuur 4 zou kunnen afnemen (75%), toenemen (4,2%) en gelijk zou kunnen blijven (20,8%). Respondenten die geen verandering van politiek vertrouwen verwachten beargumenteerden dat er naast macht ook andere oorzaken zouden zijn waardoor een politicus geen doelstellingen zou kunnen waarmaken, bijvoorbeeld omdat de politicus in een parlementaire democratie voornamelijk compromissen moet sluiten. Respondenten die een toename verwachten beargumenteerden dat het onvermogen om doelstellingen te behalen toont dat de politiek niet alleen om macht draait. Het nakomen van beloften zou ook afhankelijk zijn van menselijke

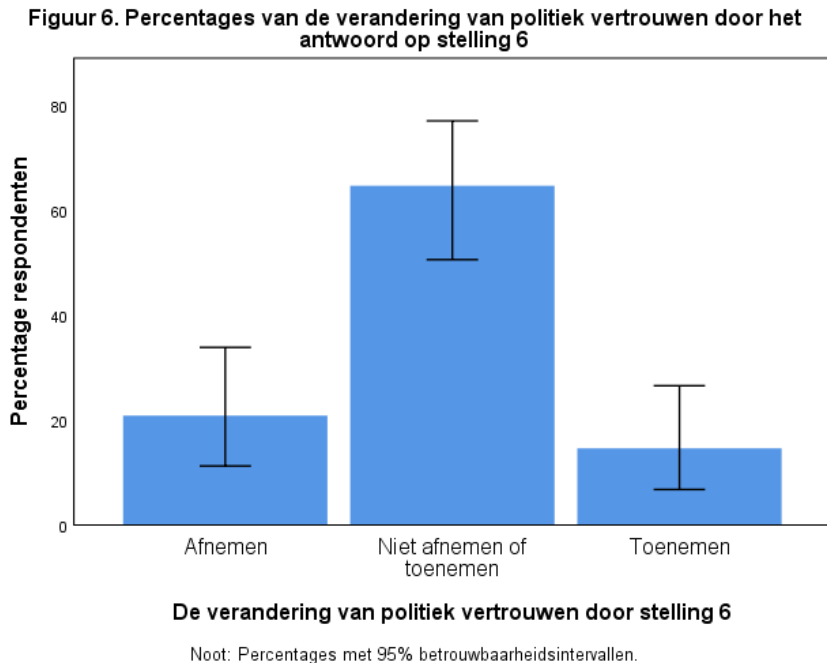
aspecten, zoals politieke ervaring, kennis en inzet van de politicus. Echter zou de grootste groep respondenten een afname ervaren omdat zij de verwachting hebben dat de politicus zijn of haar beloften zou nakomen. Voor sommigen geldt deze verwachting des te meer wanneer de politicus meer macht heeft ten opzichte van anderen. Voor anderen geldt deze verwachting ongeacht de hoeveelheid macht van de politicus.

Figuur 5. Percentages van de verandering van politiek vertrouwen door stelling 5



De vijfde hypothese veronderstelt dat het politiek vertrouwen van het electoraat zou afnemen wanneer blijkt dat het uitbrengen van een voorkeurstem niet zou leiden tot een betere representatie van de samenleving. Hypothese 5 wordt verworpen, omdat figuur 5 aantoont dat de meeste respondenten geen verandering van politiek vertrouwen zouden ervaren (85,4%), terwijl een beperkt deel een afname (12,5%) of toename (2,1%) verwacht. Een afname van politiek vertrouwen werd verklaard doordat de ongelijke verdeling van de voorkeurstem tussen hoog- en laaggeplaatste kandidaten zou aantonen dat de kiezer zich niet zou verdiepen in de nuances binnen een partijideologie. Ook zou het aantonen dat de kiezer uit luiheid geen overwogen voorkeurstem zou willen uitbrengen. Anderen veronderstelden dat juist het verkiezen van laaggeplaatste kandidaten voor hen zou leiden tot een afname van politiek vertrouwen, omdat zulke kandidaten over minder kwaliteiten zouden beschikken dan hooggeplaatste kandidaten. Omdat zulke respondenten het gunstig vinden dat voornamelijk hooggeplaatste kandidaten worden verkozen, zou hun politiek vertrouwen volgens hen door deze stelling toenemen. De meeste respondenten verwachten geen verandering van politiek vertrouwen omdat het geen

verschil zou maken op welke kandidaat een voorkeurstem zou worden uitgebracht, doordat de politicus uiteindelijk de standpunten van de politieke partij uitdraagt. Een uitzondering zou het uitbrengen van een voorkeurstem op een vrouw zijn, die vaak lager op de lijst zouden worden geplaatst. Deze respondenten erkenden ook dat een ongelijke verdeling van de voorkeurstem tussen hoog- en laaggeplaatste kandidaten ten koste kan gaan van de kwaliteiten van laaggeplaatste kandidaten.



De laatste hypothese veronderstelt dat het politiek vertrouwen van kiezers met weinig politieke kennis zou afnemen als zij ontmoedigd raken om bij een hoog aantal keuzemogelijkheden een voorkeurstem uit te brengen. Hypothese 6 wordt verworpen, omdat het politiek vertrouwen van respondenten die ontmoedigd raken om bij een hoog aantal keuzemogelijkheden een voorkeurstem uit te brengen zou afnemen, maar voornamelijk gelijk zou blijven. Ook zou het politiek vertrouwen van respondenten met weinig politieke kennis kunnen toenemen of gelijk blijven. Bovendien werd er niet beargumenteerd dat het uitbrengen van een voorkeurstem bij een hoog aantal keuzemogelijkheden (te) gecompliceerd zou zijn.

Uit figuur 6 blijkt dat het politiek vertrouwen voor een deel van de respondenten zou afnemen (20,8%). Deze groep bestaat volgens tabel 6b uit respondenten die wel (90%) en niet (10%) ontmoedigd zouden raken om een voorkeurstem uit te brengen. Ook bestaat deze groep

volgens tabel 6c uit respondenten met weinig (60%) en veel (30%) politieke kennis en respondenten waarbij hun politieke kennis tussen deze categorieën in valt (10%). Zulke respondenten beargumenteerden dat een lange kandidatenlijst irrelevant zou zijn voor politieke partijen die over het algemeen een beperkt aantal zetels halen en daardoor niet in staat zijn een hoog aantal kandidaten in het parlement te krijgen.

De meeste respondenten zouden volgens figuur 6 geen verandering van politiek vertrouwen zouden ervaren (64,6%). Deze groep bestaat volgens tabel 6b (zie bijlage II) uit respondenten die wel (25,8%) en niet (74,2%) ontmoedigd zouden raken om bij een hoog aantal keuzemogelijkheden een voorkeurstem uit te brengen. Deze groep bestaat volgens tabel 6c (zie bijlage II) uit respondenten met weinig (51,7%) en veel (34,5%) politieke kennis en respondenten waarbij hun politieke kennis tussen deze categorieën in valt (13,8%). Een reden die respondenten voor deze keuze gaven was dat de lengte van een kandidatenlijst voor hen irrelevant zou zijn, omdat zij enkel zouden letten op de politicus die voor hen het meest bekend of geschikt is om een voorkeurstem uit te brengen. Anderen beargumenteerden dat de lengte van de kandidatenlijst irrelevant zou zijn omdat zij primair op de politieke partij stemmen of omdat het een onontkoombaar feit is dat er veel kandidaten verkiesbaar zijn.

Een deel van de respondenten zou volgens figuur 6 een toename van politiek vertrouwen ervaren (14,6%). Deze groep bestaat volgens tabel 6b¹ enkel uit respondenten die niet ontmoedigd zouden raken om een voorkeurstem uit te brengen (100%). Deze groep bestaat volgens tabel 6c² wederom uit respondenten met weinig (14,3%) en veel (42,9%) politieke kennis en respondenten waarbij hun politieke kennis tussen deze categorieën in valt (42,9%). Zulke respondenten beargumenteerden dat een lange kandidatenlijst zou betekenen dat er veel keuze zou zijn uit goede kandidaten. Ook beargumenteerden zij dat een lange kandidatenlijst het aantrekkelijk zou maken om een voorkeurstem uit te brengen, omdat het electoraat hierdoor de kans zou krijgen om de goede kandidaten eruit te filteren, ongeacht de positie op de lijst. Een korte kandidatenlijst zou betekenen dat er voorafgaand aan de verkiezingen een strenge selectieprocedure zou zijn geweest. Voor anderen zou een korte lijst betekenen dat weinig politici een zetel kunnen behalen, terwijl een lange lijst zou betekenen dat veel politici een zetel kunnen

¹ Het verband in Tabel 6b is significant ($\chi^2(2) = 18,116$; $p < 0,001$), positief en sterk ($\gamma = 0,952$).

² Het verband in Tabel 6c is niet significant ($\chi^2(2) = 2,944$; $p > 0,05$), positief en zwak ($\gamma = 0,431$).

behalen. Ook de mogelijkheid om binnen een partij een ideologische voorkeur te geven zorgde voor zulke respondenten voor een toename van politiek vertrouwen.

4.2 De verandering van politiek vertrouwen ten opzichte van het huidige politiek vertrouwen

De tabellen 1 tot en met 6 (Zie bijlage I)³ illustreren de relatie tussen de verandering van politiek vertrouwen per stelling en het huidige politiek vertrouwen van respondenten. De respondenten zijn in deze tabellen onderverdeeld in de categorieën ‘weinig’, ‘niet weinig of veel’ en ‘veel’ huidig politiek vertrouwen. Uit de tabellen blijkt dat respondenten ongeacht hun categorie voornamelijk een toename verwachten van politiek vertrouwen bij stelling 1 en 2; voornamelijk een afname verwachten bij stelling 3 en 4; en geen verschil verwachten bij stelling 5 en 6. Het voornaamste verschil dat in al deze tabellen tussen de categorieën bestaat is dat respondenten in de categorie ‘weinig huidig politiek vertrouwen’ over het algemeen de meest uiteenlopende effecten verwachten, terwijl respondenten in de categorie ‘veel huidig politiek vertrouwen’ de minst uiteenlopende effecten verwachten. Bijvoorbeeld, uit tabel 5 blijkt dat het politiek vertrouwen voor 75% van de respondenten met weinig huidig politiek vertrouwen zou afnemen door stelling vijf, terwijl 91% van de respondenten met veel huidig politiek vertrouwen door dezelfde stelling een afname zou verwachten. Dat zou betekenen dat er in de categorie ‘weinig huidig politiek vertrouwen’ meer respondenten waren ten opzichte van de categorie ‘veel huidig politiek vertrouwen’ die een ander effect zouden verwachten, zoals een toename of geen verschil. Overigens zijn de respondenten uit de categorie ‘niet weinig of veel’ huidig politiek vertrouwen over het algemeen vrijwel even eensgezind als respondenten met veel huidig politiek vertrouwen, en in het geval van stelling één zelfs eensgezinder.

³ Het verband in Tabel 1 is niet significant ($\chi^2(4) = 5,275$; $p > 0,05$), negatief en zwak ($\gamma = -0,141$).
Het verband in Tabel 2 is niet significant ($\chi^2(4) = 2,330$; $p > 0,05$), positief en zwak ($\gamma = 0,210$).
Het verband in Tabel 3 is niet significant ($\chi^2(4) = 5,159$; $p > 0,05$), negatief en zwak ($\gamma = -0,527$).
Het verband in Tabel 4 is niet significant ($\chi^2(4) = 1,567$; $p > 0,05$), negatief en zwak ($\gamma = -0,210$).
Het verband in Tabel 5 is niet significant ($\chi^2(4) = 4,268$; $p > 0,05$), positief en sterk ($\gamma = 0,632$).
Het verband in Tabel 6 is niet significant ($\chi^2(4) = 2,320$; $p > 0,05$), negatief en zwak ($\gamma = -0,147$).

5. Conclusie en reflectie

In dit onderzoek is de hoofdvraag getoetst of personalisering invloed heeft op het politiek vertrouwen van het electoraat. De reden hiervoor is dat dit verband niet direct is onderzocht, maar verschillende politicologen wel veronderstelden dat er sprake zou kunnen zijn van een dergelijk verband (André & Depauw, 2017; Balmas et al., 2014; Garzia, 2011; Van Erkel, 2017; Van Erkel & Thijssen, 2016). De resultaten van dit onderzoek bevestigen ten eerste gedeeltelijk dat er sprake zou kunnen zijn van samenhang tussen personalisering en politiek vertrouwen. Namelijk, elke vorm van personalisering die in dit onderzoek is behandeld zou een positieve of negatieve verandering van politiek vertrouwen teweegbrengen voor een deel van de respondenten. Echter tonen de statistische analyses aan dat deze samenhang zwak zou zijn en bovendien op toeval zou berusten. Een mogelijke verklaring voor dit gebrek aan statistische significantie is dat de omvang van de steekproef beperkt was, waardoor de data-analyses problematisch waren. Daarom zou vervolgonderzoek onder een grotere steekproef moeten aantonen of de samenhang tussen personalisering en politiek vertrouwen voor een dergelijke groep op toeval berust zou zijn.

De resultaten van dit onderzoek tonen ten tweede aan dat de samenhang zou kunnen verschillen tussen verschillende vormen van personalisering in relatie tot politiek vertrouwen. Volgens dit onderzoek zouden de eerste vier stellingen over personalisering tot duidelijke veranderingen van politiek vertrouwen leiden, terwijl de laatste twee stellingen over personalisering vrijwel geen verandering zouden teweegbrengen. Bovendien zouden de eerste twee stellingen voornamelijk tot een toename van politiek vertrouwen leiden, terwijl de derde en vierde stelling voornamelijk tot een afname zouden leiden. Desalniettemin bestond er onenigheid tussen respondenten over het effect van de eerste stelling, terwijl zij het grotendeels eens waren dat de tweede stelling tot een toename van politiek vertrouwen zou leiden en de derde en vierde stelling tot een afname van politiek vertrouwen zouden leiden.

De resultaten tonen ten derde dat het huidige politiek vertrouwen van respondenten zou kunnen samenhangen met de relatie tussen personalisering en politiek vertrouwen. De respondenten in de categorie ‘weinig huidig politiek vertrouwen’ gaven de meest uiteenlopende antwoorden op elke stelling, terwijl respondenten in de categorie ‘veel huidig politiek vertrouwen’, die bovendien nauw gevolgd werden door respondenten met ‘niet weinig of veel huidig politiek vertrouwen’, de meest eensgezinde antwoorden gaven.

Aan het begin van dit onderzoek werd de verwachting geïntroduceerd dat bepaalde vormen van personalisering het politiek vertrouwen van het electoraat zouden kunnen verhogen, waardoor de kans zou toenemen dat burgers wetgeving en beleid zouden aanvaarden (Zmerli & Hooghe, 2011, p. 2). Echter, de resultaten uit dit onderzoek reflecteren dat het personalisering mogelijkwijs, in een meerpartijstelsel, de legitimiteit van de liberale democratie meer kwaad dan goed zou doen. De negatieve effecten van personalisering op het politiek vertrouwen zouden namelijk gezamenlijk sterker kunnen zijn dan de positieve effecten, wat blijkt uit de statistische sterkte van deze verbanden. Ook zou dit kunnen blijken uit de eensgezinde antwoorden van respondenten. Bijvoorbeeld, door de burgerlijke kant van de politicus te benadrukken zou er een toename van politiek vertrouwen in gang kunnen worden gezet, maar ook een afname van politiek vertrouwen. In totaal zou het politiek vertrouwen hierdoor wellicht niet veranderen. In het geval dat personalisering de machtsbalans tussen politici zou verstoren zijn de meeste respondenten het eens dat een dergelijke ontwikkeling zou kunnen leiden tot een afname van politiek vertrouwen. In dit geval zou de kans groter zijn dat het politiek vertrouwen van kiezers in het geheel zou kunnen afnemen.

Een uitzondering die meer kans zou hebben om het politiek vertrouwen in totaal te kunnen laten toenemen is personalisering als toenemende verantwoordelijkheid van de politicus door een toename van persoonlijke macht, omdat respondenten voornamelijk een toename of continuïteit van politiek vertrouwen verwachten bij deze stelling. Echter zou ook deze vorm gebaseerd zijn op ongelijke macht tussen politici, dat in andere gevallen zou kunnen leiden tot een afname van politiek vertrouwen. Een bijkomend probleem zou kunnen zijn dat de kans dat het politiek vertrouwen door personalisering zou toenemen het kleinst zou zijn voor kiezers met weinig politiek vertrouwen, ten opzichte van kiezers met meer politiek vertrouwen, terwijl zulke kiezers het minst geneigd zouden zijn om beleid en regelgeving in de liberale democratie te aanvaarden (Zmerli & Hooghe, 2011, p. 2). De democratie zou in dit opzicht echter het meest gebaat zijn bij het stimuleren van het politiek vertrouwen van kiezers met weinig politiek vertrouwen.

Enige kanttekeningen bij deze resultaten zijn noodzakelijk. Allereerst is het niet duidelijk wat de resultaten voor andere groepen zouden kunnen betekenen, omdat de steekproef een vrij homogene samenstelling had (Bryman, 2016, p. 189). Naar verwachting zouden mannen over het algemeen eerder geneigd zijn om politiek vertrouwen te hebben dan vrouwen, omdat zij minder

risicomijdend zouden zijn (Irwin et al., 2015, p. 331). Daardoor zouden mannen de mogelijke risico's van personalisering wellicht minder inzien, waardoor de kans kleiner zou kunnen zijn dat personalisering voor hen zou leiden tot een afname van politiek vertrouwen. Voor laagopgeleiden zijn de effecten van personalisering minder goed in te schatten. De kans zou bijvoorbeeld groter zijn dat zulke kiezers een afname van politiek vertrouwen ervaren omdat zij over het algemeen weinig politiek vertrouwen hebben, maar er is ook een kans dat zij een toename van politiek vertrouwen ervaren, omdat het politieke stelsel waar zij ontevreden over zijn veranderingen zou ondergaan. Onder een grotere steekproef zou kunnen worden getoetst of het verband tussen personalisering en politiek vertrouwen voor andere groepen zou aanhouden.

Bovendien kunnen we op basis van deze resultaten niet speculeren of de verandering van politiek vertrouwen sterker zou zijn voor jongeren dan voor oudere kiezers, omdat de nuance in het onderzoek door de lage N verloren is gegaan. Het onderzoek maakt daardoor niet duidelijk hoe sterk de verandering van politiek vertrouwen voor verschillende groepen zou kunnen zijn. Vervolgonderzoek naar de sterkte van de verandering van politiek vertrouwen zou ervoor zorgen dat er een betere vergelijking kan worden gemaakt tussen verschillende soorten personalisering en de effecten hiervan op het politiek vertrouwen.

Tenslotte zouden alternatieve benaderingen van politiek vertrouwen ook noodzakelijk zijn voor het toetsen van deze samenhang, omdat dit onderzoek vragen onbeantwoord laat. Zo toetst dit onderzoek óf er een verandering van politiek vertrouwen zou optreden, maar niet wanneer, terwijl het politiek vertrouwen in theorie bijvoorbeeld zou afnemen wanneer de politicus 'keer op keer' beloften niet zou nakomen (Balmas et al., 2014, p. 47). Bovendien is het onduidelijk welke mate van politiek vertrouwen noodzakelijk zou zijn voor het functioneren van een democratie, omdat de impact van hoog of laag politiek vertrouwen op de democratie amper empirisch zou zijn onderzocht (Van der Meer, 2017, paragraaf afronding, alinea 4). Dit onderzoek kan daarom niet met zekerheid zeggen welke gevolgen een verandering van politiek vertrouwen heeft voor de democratie, wat een reden zou kunnen zijn tot vervolgonderzoek.

Literatuurlijst

- Aelst, P. van, Sheaffer T. & Stanyer, J. (2012). The personalization of mediated political communication: A review of concepts, operationalizations and key findings. *Journalism* 13(2), 203–220.
- Andeweg R. B. & Irwin, G. A. (2014). *Governance and politics of the Netherlands*. Londen: Palgrave Macmillan.
- André, A. & Depauw, S. (2017). Too much choice, too little impact: A multilevel analysis of the contextual determinants of preference voting. *West European Politics* 40(3), 598–620.
- Balmas, M., Rahat, G., Sheaffer, T. & Shenhav, S.R. (2014). Two routes to personalized politics: Centralized and decentralized personalization. *Party Politics* 20(1), 37–51.
- Black, J. H. & Erickson, L. (2003). Women candidates and voter bias: Do women politicians need to be better? *Electoral Studies* 22, 81–100.
- Bøggild, T. & Pedersen, H. H. (2017). Campaigning on behalf of the party? Party constraints on candidate campaign personalisation. *European Journal of Political Research* 57, 883–899.
- Bryman, A. (2016). *Social research methods*. Oxford: Oxford University Press.
- Erkel, P. F.A. van (2017). *Preferential votes: Explaining individual electoral success in intra-party competition* (Doctorale dissertatie, Universiteit Antwerpen, België). doi: 10.13140/RG.2.2.23183.48809
- Erkel, P.F. A. van & Thijssen, P. (2016). The First one wins: Distilling the primacy effect. *Electoral Studies* 44, 245–254.
- Garzia, D. (2011). The personalization of politics in Western democracies: Causes and consequences on leader–follower relationships. *The Leadership Quarterly* 22, 697–709.
- Holsteyn, J. J. M. van & Andeweg, R.B. (2006). Niemand is groter dan de partij: Over de personalisering van de Nederlandse electorale politiek. In G. Voerman (Ed.), *Jaarboek*

Documentatiecentrum Nederlandse Politieke Partijen 2006 (pp. 105-134). Groningen: Rijksuniversiteit Groningen/DNPP.

Holsteyn, J. J. M. van & Andeweg R.B. (2010). Demoted leaders and exiled candidates: Disentangling party and person in the voter's mind. *Electoral Studies* 29(4), 628–635.

Irwin, K., Edwards, K. & Tamburello, J. A. (2015). Gender, trust and cooperation in environmental social dilemmas. *Social Science Research* 50, 328–342.

Korteweg, A. (7 september 2018). Het Binnenhof legt de mantel der liefde af: Hoe politici zelf de deur naar hun privéleven op een kier zetten. *De Volkskrant*. Geraadpleegd van: <https://www.volkskrant.nl/nieuws-achtergrond/het-binnenhof-legt-de-mantel-der-liefde-af-hoe-politici-zelf-de-deur-naar-hun-privelieven-op-een-kier-zetten~b36af11a/>

McAllister, I. (2007). The personalisation of politics. In R. J. Dalton & H. Klingemann (Eds.), *The Oxford handbook of political behavior* (pp. 572-588). New York: Oxford University Press.

Meer, T. W. G. van der (2017). Political trust and the “crisis of democracy”. In W. R. Thompson (Ed.), *Oxford Research Encyclopedias*.
doi: <https://dx.doi.org/10.1093/acrefore/9780190228637.013.77>

Mishler, W. & Rose, R. (2001). What are the origins of political trust? Testing institutional and cultural theories in post communist societies. *Comparative Political Studies* 34(1), 30-62.

Nemoto, T. & Beglar, D. (2014). Developing Likert-scale questionnaires. In N. Sonda & A. Krause (Eds.), *JALT2013 Conference Proceedings*. Tokio: JALT.

Newton, K. (2015). Trust and political disenchantment: An overview. In C. Eder, I. C. Mochmann & M. Quandt (Eds.), *Political trust and disenchantment with politics: International perspectives* (pp. 19-30). Leiden: Brill.

Poguntke, T. & Webb, P. (2007). *The presidentialisation of politics: A comparative study of modern democracies*. New York: Oxford University Press.

Snippenburg, L. B. van, Hagemann, C. P. M. & Hendriks Vettehen, P. G. J. (2002). Politieke kennis en mediagebruik in Nederland. *Mens en Maatschappij* 77(1), 65–79.

- Stichting KiezersOnderzoek Nederland (2017). *Aanhoudend wisselvallig: Nationaal Kiezersonderzoek 2017*. Geraadpleegd van https://ris.utwente.nl/ws/portalfiles/portal/84152682/Aanhoudend_Wisselvallig_NKO_2017.pdf
- Voerman, G. (2007). De ontstuitbare opmars van het private in de politiek. In H. Renders, & G. Voerman (Eds.), *Privé in de politieke biografie* (pp. 15-23). Amsterdam: Boom / Biografie Instituut.
- Waldron, J. (2016). *Political political theory: Essays on institutions*. Cambridge: Harvard University Press.
- Warren, M. E. (1999). Democratic theory and trust. In M. E. Warren (Ed.), *Political trust: Why context matters* (pp. 310-345). Cambridge: Cambridge University Press.
- Zmerli, S. & Hooghe, M. (2011). *Political trust: Why context matters*. Colchester: European Consortium for Political Research.

Appendix

Bijlage I

Tabel 1. De relatie tussen het huidige politiek vertrouwen en de verandering van politiek vertrouwen door stelling 1

		Hoeveel politiek vertrouwen heeft u momenteel met betrekking tot Nederland?			Totaal
		Weinig politiek vertrouwen	Niet weinig of veel politiek vertrouwen	Veel politiek vertrouwen	
Stelling 1: Stel dat politici overkomen als burgers die u in het dagelijks leven tegen zou kunnen komen. Zij benadrukken hun rol als gewone burger naast hun rol als politicus. Mijn politiek vertrouwen zou door deze situatie:	Afnemen	25,0%	16,7%	33,3%	27,1%
	Niet afnemen of toenemen	25,0%	0,0%	16,7%	14,6%
	Toenemen	50,0%	83,3%	50,0%	58,3%
<i>Totaal (N)</i>		12	12	24	48

Tabel 2. De relatie tussen het huidige politiek vertrouwen en de verandering van politiek vertrouwen door stelling 2

		Hoeveel politiek vertrouwen heeft u momenteel met betrekking tot Nederland?			Totaal
		Weinig politiek vertrouwen	Niet weinig of veel politiek vertrouwen	Veel politiek vertrouwen	
Stelling 2: Stel dat politici meer verantwoordelijkheid nemen omdat zij meer in de belangstelling staan. Mijn politiek vertrouwen zou door deze situatie:	Afnemen	8,3%	8,3%	0,0%	4,2%
	Niet afnemen of toenemen	33,3%	25,0%	29,2%	29,2%
	Toenemen	58,3%	66,7%	70,8%	66,7%
<i>Totaal (N)</i>		12	12	24	48

Tabel 3. De relatie tussen het huidige politiek vertrouwen en de verandering van politiek vertrouwen door stelling 3

		Hoeveel politiek vertrouwen heeft u momenteel met betrekking tot Nederland?			Totaal
		Weinig politiek vertrouwen	Niet weinig of veel politiek vertrouwen	Veel politiek vertrouwen	
Stelling 3: Stel dat politici als individuen meer macht hebben dan politieke partijen. Mijn politiek vertrouwen zou door deze situatie:	Afnemen	66,7%	91,7%	91,7%	85,4%
	Niet afnemen of toenemen	16,7%	8,3%	4,2%	8,3%
	Toenemen	16,7%	0,0%	4,2%	6,3%
<i>Totaal (N)</i>		12	12	24	48

Tabel 4. De relatie tussen het huidige politiek vertrouwen en de verandering van politiek vertrouwen door stelling 4

		Hoeveel politiek vertrouwen heeft u momenteel met betrekking tot Nederland?			Totaal
		Weinig politiek vertrouwen	Niet weinig of veel politiek vertrouwen	Veel politiek vertrouwen	
Stelling 4: Stel dat sommige politici machtiger zijn dan andere politici, maar zij hun politieke doelstellingen desondanks niet waarmaken. Mijn politiek vertrouwen zou door deze situatie:	Afnemen	66,7%	75,0%	79,2%	75,0%
	Niet afnemen of toenemen	25,0%	25,0%	16,7%	20,8%
	Toenemen	8,3%	0,0%	4,2%	4,2%
<i>Totaal (N)</i>		12	12	24	48

Tabel 5. De relatie tussen het huidige politiek vertrouwen en de verandering van politiek vertrouwen door stelling 5

		Hoeveel politiek vertrouwen heeft u momenteel met betrekking tot Nederland?			Totaal
		Weinig politiek vertrouwen	Niet weinig of veel politiek vertrouwen	Veel politiek vertrouwen	
Stelling 5: Bij verkiezingen krijgen kandidaten die hoog op de lijst staan over het algemeen ook de meeste voorkeurstemmen. Kandidaten die lager op de lijst staan krijgen meestal (veel) minder stemmen. Mijn politiek vertrouwen zou door deze situatie:	Afnemen	25,0%	16,7%	4,2%	12,5%
	Niet afnemen of toenemen	75,0%	83,3%	91,7%	85,4%
	Toenemen	0,0%	0,0%	4,2%	2,1%
<i>Totaal (N)</i>		12	12	24	48

Tabel 6a. De relatie tussen het huidige politiek vertrouwen en de verandering van politiek vertrouwen door stelling 6

		Hoeveel politiek vertrouwen heeft u momenteel met betrekking tot Nederland?			Totaal
		Weinig politiek vertrouwen	Niet weinig of veel politiek vertrouwen	Veel politiek vertrouwen	
Stelling 6: Mijn politiek vertrouwen zou door het wel of niet ontmoedigd worden om een voorkeurstem uit te brengen:	Afnemen	25,0%	16,7%	20,8%	20,8%
	Niet afnemen of toenemen	50,0%	66,7%	70,8%	64,6%
	Toenemen	25,0%	16,7%	8,3%	14,6%
<i>Totaal (N)</i>		12	12	24	48

Bijlage II

Tabel 6b. De relatie tussen de verandering van politiek vertrouwen door stelling 6 en het wel of niet ontmoedigd raken om een voorkeurstem uit te brengen

		Hoe beïnvloedt stelling 6 uw politiek vertrouwen?			<i>Totaal</i>
		Afnemen	Niet afnemen of toenemen	Toenemen	
Stelling 6: Politieke partijen presenteren bij verkiezingen soms wel lijsten met meer dan 50 kandidaten, wordt u hierdoor ontmoedigd een voorkeurstem op een specifieke kandidaat uit te brengen?	Ja	90,0%	25,8%	0,0%	35,4%
	Nee	10,0%	74,2%	100,0%	64,6%
<i>Totaal (N)</i>		10	31	7	48

Tabel 6c. De relatie tussen de verandering van politiek vertrouwen door stelling 6 en de totale score van politieke kennis

		Hoe beïnvloedt stelling 6 uw politiek vertrouwen?			<i>Totaal</i>
		Afnemen	Niet afnemen of toenemen	Toenemen	
Totale score politieke kennis	Weinig politieke kennis	60,0%	51,7%	14,3%	47,8%
	Niet weinig of veel politieke kennis	10,0%	13,8%	42,9%	17,4%
	Veel politieke kennis	30,0%	34,5%	42,9%	34,8%
<i>Totaal (N)</i>		10	29	7	46

4

⁴ In Tabel 6c zijn de respondenten (N = 2) die de vragen over politieke kennis niet hebben ingevuld niet meegenomen in de analyse.

Bijlage III

Tabel 7. Geslacht van de respondent

	Aantal	Percentage
Man	10	20,8
Vrouw	37	77,1
Totaal	47	97,9
Geen antwoord ingevuld	1	2,1
<i>Totaal (N)</i>	48	100,0

Tabel 8. De leeftijd van de respondent

Wat is uw leeftijd?

Aantal (N)	Valide	47
	Ontbrekend	1
Gemiddelde		29,91
Minimum		20
Maximum		68

Tabel 9. Het hoogst behaalde opleidingsniveau van de respondent

	Aantal	Percentage
Middelbaar beroepsonderwijs (MBO), hoger algemeen voortgezet onderwijs (HAVO), voortbereidend wetenschappelijk onderwijs (VWO)	7	14,6
Hoger beroepsonderwijs (HBO)	11	22,9
Wetenschappelijk onderwijs (WO)	29	60,4
Anders	1	2,1
<i>Totaal (N)</i>	48	100,0

Tabel 10. De totale politieke kennis score van de respondent

	Aantal	Percentage
0 Goede antwoorden	8	16,7
1 goed antwoord	6	12,5
2 goede antwoorden	8	16,7
3 goede antwoorden	8	16,7
4 goede antwoorden	12	25,0
5 goede antwoorden	4	8,3
Totaal	46	95,8
Geen antwoorden ingevuld	2	4,2
<i>Totaal (N)</i>	48	100,0

Bijlage IV

Nederlandse politici staan steeds vaker in de belangstelling. Zij gebruiken deze belangstelling om hun band met kiezers te versterken en daardoor hun invloed te vergroten. Deze enquête bevat naast enkele persoonlijke vragen zes stellingen over de toenemende rol van politici die mogelijk van invloed zijn op het politiek vertrouwen van u als kiezer.

Bij deelname aan dit onderzoek geeft u toestemming dat uw resultaten voor de doelstellingen van dit onderzoek worden gebruikt. Uw resultaten blijven anoniem. Ook is uw deelname vrijwillig, waardoor u de enquête op elk moment zou kunnen beëindigen. Houd er rekening mee dat er geen goede of foute antwoorden zijn. Het beste antwoord dat u kunt geven is volledig gebaseerd op uw eigen mening.

Alvast bedankt voor uw deelname!

Het eerste deel van de enquête bestaat, naast een vraag over uw huidige politiek vertrouwen, uit een gedachte-experiment van zes mogelijke scenario's. Elk scenario vraagt u in te beelden hoe uw politiek vertrouwen door een bepaalde omstandigheid wordt beïnvloed.

Politiek vertrouwen betekent de steun van burgers voor politieke instituties in de aanwezigheid van onzekerheid of kwetsbaarheid over de acties van deze instituties.

Hoeveel politiek vertrouwen heeft u momenteel met betrekking tot Nederland?

- 1 (geen vertrouwen)
- 2
- 3
- 4
- 5
- 6
- 7 (volledig vertrouwen)

Situatie 1: Stel dat politici overkomen als burgers die u in het dagelijks leven tegen zou kunnen komen. Zij benadrukken hun rol als gewone burger naast hun rol als politicus. Hoe beïnvloedt deze situatie uw politiek vertrouwen? Mijn politiek vertrouwen zou:

- Sterk afnemen
- Afnemen
- Ietwat afnemen
- Niet afnemen of toenemen
- Ietwat toenemen
- Toenemen
- Sterk toenemen

Licht uw antwoord eventueel toe: ...

Situatie 2: Stel dat politici meer verantwoordelijkheid nemen omdat zij meer in de belangstelling staan. Hoe beïnvloedt een toename van verantwoordelijkheid uw politiek vertrouwen?

- Sterk afnemen
- Afnemen
- Ietwat afnemen
- Niet afnemen of toenemen
- Ietwat toenemen
- Toenemen
- Sterk toenemen

Licht uw antwoord eventueel toe: ...

Situatie 3: Stel dat politici als individuen meer macht hebben dan politieke partijen. Hoe beïnvloedt deze situatie uw politiek vertrouwen?

- Sterk afnemen
- Afnemen
- Ietwat afnemen
- Niet afnemen of toenemen
- Ietwat toenemen
- Toenemen
- Sterk toenemen

Licht uw antwoord eventueel toe: ...

Situatie 4: Stel dat sommige politici machtiger zijn dan andere politici, maar zij hun politieke doelstellingen desondanks niet waarmaken. Hoe beïnvloedt deze situatie uw politiek vertrouwen?

- Sterk afnemen
- Afnemen
- Ietwat afnemen
- Niet afnemen of toenemen
- Ietwat toenemen
- Toenemen
- Sterk toenemen

Licht uw antwoord eventueel toe: ...

Situatie 5: Bij verkiezingen krijgen kandidaten die hoog op de lijst staan over het algemeen ook de meeste voorkeurstemmen. Kandidaten die lager op de lijst staan krijgen meestal (veel) minder stemmen. Hoe beïnvloedt deze situatie uw politiek vertrouwen?

- Sterk afnemen
- Afnemen
- Ietwat afnemen
- Niet afnemen of toenemen
- Ietwat toenemen
- Toenemen
- Sterk toenemen

Licht uw antwoord eventueel toe: ...

Situatie 6: Politieke partijen presenteren bij verkiezingen soms wel lijsten met meer dan 50 kandidaten, wordt u hierdoor ontmoedigd een voorkeurstem op een specifieke kandidaat uit te brengen?

- Sterk afnemen
- Afnemen
- Iets afnemen
- Niet afnemen of toenemen
- Iets toenemen
- Toenemen
- Sterk toenemen

Licht uw antwoord eventueel toe: ...

De volgende vragen zijn optioneel.

Wat is uw leeftijd?

Wat is uw geslacht?

- Man
- Vrouw

Wat is uw hoogst behaalde opleidingsniveau?

- Basisonderwijs
- Voorbereidend Middelbaar Basis Onderwijs (vmbo)
- Middelbaar Beroepsonderwijs (mbo), Hoger Algemeen Voortgezet Onderwijs (havo), Voorbereidend Wetenschappelijk Onderwijs (vwo)
- Hoger Beroepsonderwijs (hbo)
- Wetenschappelijk Onderwijs (WO)
- Anders

Wat is uw achtergrond?

**Personen met een Nederlandse achtergrond hebben twee ouders die in Nederland zijn geboren.*

**Personen met een westerse migratieachtergrond hebben minimaal één ouder die geboren is in een land in Europa (exclusief Turkije), Noord-Amerika, Oceanië, maar ook in Indonesië of Japan.*

**Personen met een niet-westerse migratieachtergrond hebben ten minste één ouder die geboren is in een land in Afrika, Latijns-Amerika of Azië (inclusief Turkije) (Centraal Bureau voor de Statistiek, 2016).*

- Nederlandse achtergrond
- Westerse migratieachtergrond
- Niet-westerse migratieachtergrond

De volgende vragen zijn optioneel.

Kunt u aangeven welke politieke partijen op dit moment deel uitmaken van de regeringscoalitie?

- Ja, namelijk: ...
- Nee

Kunt u aangeven bij welke partij de heer Hoekstra, de minister van Financiën, hoort?

- Ja, namelijk: ...
- Nee

Kunt u aangeven uit hoeveel leden de Tweede Kamer bestaat?

- Ja, namelijk: ...
- Nee

Kunt u aangeven welke instelling of instellingen in ons land de wetgevende macht hebben?

- Ja, namelijk: ...
- Nee

Kunt u aangeven wie op dit moment voorzitter is van de Tweede Kamer?

- Ja, namelijk: ...
- Nee